

O‘QUVCHILARDA ARGO VA JARGON TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH VA BAHOLASH USULLARI

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

O‘zbek tili va adabiyoti universiteti

3-bosqich talabasi

Qahramonova Mohigul

Annotatsiya: Ushbu ilmiy-uslubiy maqolada 10-sinf ona tili darsligida berilgan “Argo va jargon” mavzusini o‘qitish metodikasi yoritilgan. Maqolada mavzuning lingvistik asoslari, yosh xususiyatlari nuqtayi nazaridan darsda yondashuvlar, samarali metodlar, o‘quvchilar bilan ishlashda tarbiyaviy yondashuvlar va amaliy topshiriqlardan foydalanish yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, argo va jargonning o‘quvchilarning nutq madaniyatiga ta’siri hamda tanqidiy fikrlashni shakllantirishdagi o‘rni ilmiy va metodik jihatdan asoslangan. Maqola ona tili o‘qituvchilari uchun amaliy qo‘llanma sifatida tavsiya etilgan.

Kalit so‘zlar: argo, jargon, metodika, 10-sinf, ona tili, nutq madaniyati, lingvistik asos, o‘qitish usullari, amaliy topshiriqlar, o‘quvchi nutqi

Zamonaviy o‘quv jarayonida o‘quvchilarning til madaniyatini shakllantirish, ularni ongli va mas’uliyatli nutq egasi qilib tarbiyalash muhim vazifalardan biridir. Xususan, o‘smirlar tilida keng uchraydigan argo va jargon so‘zlarning kelib chiqishi, mazmuni va qo‘llanish holatlarini o‘rgatish orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, madaniy yondashuv, ijtimoiy mas’uliyat hissini rivojlantirish mumkin.

10-sinf ona tili darsligida bu mavzuning berilishi bejiz emas — bu yosh davrida o‘quvchilar tilga nisbatan erkinroq munosabatda bo‘lishadi, shuningdek, norasmiy muhitda tez-tez argo yoki jargon so‘zlarni ishlatish ehtimoli yuqori bo‘ladi. Bu esa ushbu mavzuni o‘quvchilarga faqat nazariy emas, balki tarbiyaviy va amaliy yo‘nalishda ham o‘rgatishni taqozo etadi.

Argo va jargon — ijtimoiy lingvistik hodisa sifatida tilshunoslikda muhim o‘rin egallaydi. Har ikkala tushuncha ham norasmiy nutq uslubi doirasida qaraladi, ammo ularning semantik hajmi, qo‘llanish doirasi va maqsadi jihatidan muhim farqlari mavjud.

Argo (fransuzcha argot soʻzidan olingan) – bu odatda maʼlum bir ijtimoiy guruh (jinoyatchilar, yoshlar, ishchilar, koʻcha madaniyatiga oid shaxslar) tomonidan qoʻllaniladigan, adabiy til meʼyorlaridan chetga chiqqan, koʻpincha qoʻpol yoki yashirin maʼnoga ega boʻlgan soʻz va iboralardir. Argo soʻzlar koʻpincha jamiyatda salbiy baholanadi va nutq madaniyatiga zid hisoblanadi. Masalan: gʻirrom, tap-tap boʻlish, shlak, yeb yubordi (yoʻq qildi maʼnosida) va boshqalar.

Jargon esa maʼlum bir kasb, soha yoki ijtimoiy guruh vakillariga xos boʻlgan soʻzlashuv tili unsurlaridir. Ular adabiy tilga toʻliq mos tushmasa-da, doimiy ravishda oʻsha guruh aʼzolari orasida tushunarli va zarur hisoblanadi. Masalan, tibbiyot jargonlari (infarkt, reanimatsiya), IT jargonlari (lag, bug, file) yoki oʻqituvchilar jargonlari (diqqatni jamlash, baho koʻtarish) kabi.¹

Quyidagi jadvalda ularning asosiy farqlari koʻrsatilgan:

Belgilar	Argo	Jargon
Qoʻllanuvchi guruh	Odatda ijtimoiy chetdagi guruhlar	Kasbiy yoki ixtisoslashgan guruhlar
Nutq uslubi	Norasmiy, koʻpincha qoʻpol	Norasmiy, koʻproq texnik yoki kasbiy
Maqsadi	Yashirin yoki oʻzaro tushunuvni oshirish	Kasbiy tezkorlik, qisqartirish
Baholanishi	Salbiy	Neytral yoki ijobiy

¹ Karimova, D. (2021). Oʻzbek tilshunosligida ijtimoiy soʻzlar: argo va jargonlarning oʻrganilishi. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti. – 35–42-betlar.

Misollar	“cho‘ntagini bo‘shatdi”, “shlaq”	“drajka”, “soft”, “kontent”
----------	-------------------------------------	--------------------------------

Tilshunoslar argo va jargonning til taraqqiyotiga bo‘lgan ta‘sirini baholashda ehtiyotkorlik bilan yondashadilar. Chunki argo so‘zlar asosan chetlab o‘tilsa-da, ba‘zilari vaqt o‘tishi bilan umumxalq tiliga kirib boradi. Jargonlar esa ko‘pincha ilmiy-texnik sohalarda zarur vosita sifatida qabul qilinadi.

Shunday qilib, argo va jargon o‘rtasidagi farqni o‘quvchilarga tushuntirish — ularni nafaqat leksik bilimlar bilan qurollantiradi, balki ijtimoiy nutq madaniyatini anglashga ham yordam beradi. Bu mavzuni darsda o‘qitishda ushbu asosiy tafovutlarni oydinlashtirish muhim didaktik vazifadir.

“Argo va jargon” mavzusini 10-sinf ona tili darslarida o‘qitishda metodik yondashuvlar o‘quvchilarning yoshi, psixologik holati va ijtimoiy tajribasini inobatga olgan holda tanlanishi lozim. Ushbu mavzuni o‘zlashtirish jarayonida nafaqat nazariy bilimlar, balki nutq madaniyatiga oid qadriyatlar ham shakllanadi. Shuning uchun bu darsni ta‘limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar uyg‘unligida olib borish zarur.

“So‘zlar safari” usuli (muqobil kontekstda so‘zlarni kuzatish):

O‘quvchilar kichik guruhlariga bo‘linadi. Har bir guruhga argo yoki jargon so‘z beriladi. Ular ushbu so‘z qanday kontekstlarda ishlatilishi mumkinligini sahnalashtiradi (kino, ijtimoiy tarmoq, ilmiy muhit, jurnalistika va boshqalar). So‘ng bu holatlarning qaysi biri madaniy, qaysi biri nomaqbul ekanini tahlil qiladilar.

Masalan: “bombardimon qilmoq” so‘zi – urushda, ijtimoiy tarmoqda (layklar bilan), tanqidiy maqolalarda qanday ishlatiladi?

“Sokin mikrofondagi fikr” usuli:

Dars davomida oddiy mikrofon yoki qog‘oz mikrofon aylanadi. Har bir o‘quvchi mikrofonni olganida, o‘zining argo yoki jargon haqida bilgan bir faktini, yoki unga bo‘lgan shaxsiy munosabatini aytadi. Bu o‘yin shaklidagi muqobil debat bo‘lib, nutq madaniyatini ochiq ifodalashga yordam beradi.

“Arxivdan chiqqan til” (xronologik tahlil):

O'qituvchi argo yoki jargonning tarixiy shakllaridan namunalar beradi (masalan, 80-yillar yoshlari orasidagi so'zlar bilan hozirgi zamon argo so'zlarini solishtirish). O'quvchilar ularning qanday o'zgarganini, nima sababli eskirganini yoki hali ham ishlatilayotganini aniqlashadi.

Bu usul orqali tilning vaqt bilan qanday yashashi ko'rsatiladi.

“Qizil chiziq” usuli (tarbiyaviy chegaralarni aniqlash):

O'quvchilarga bir nechta vaziyatli dialoglar tarqatiladi. Har birida argo yoki jargon so'zlar ishlatilgan. O'quvchilar ushbu so'zlar qayerda “qizil chiziq”dan o'tadi (ya'ni — nomaqbul), qayerda esa maqbul yoki neytral ekani haqida munozara yuritadilar.

Bu metod orqali o'quvchi faqat so'z ma'nosini emas, balki unga mos kontekstni tushunadi.

“Intervyu” usuli:

Bitta guruh “jurnalistlar”, boshqa guruh “yoshlar” rolini o'ynaydi. Jurnalistlar: “Siz nega jargon ishlatasiz?”, “Sizningcha, argo tilimizga salbiy ta'sir qiladimi?” kabi savollar beradi. So'ng rollar almashadi. Bu usul o'quvchining fikr bildirish ko'nikmasini kuchaytiradi.²

Argo va jargon so'zlarini o'rganish darslarini samarali tashkil qilish uchun dars mazmuni nafaqat nazariy tushunchalarga, balki o'quvchilarning til tajribasiga ham asoslanishi lozim. Dars mazmunini ishlab chiqishda o'quvchilarning yoshi, tilga nisbatan munosabati, hayotiy ehtiyojlari va kommunikativ faoliyatini hisobga olish zarur. Shu sababli mashq va topshiriqlar ham har tomonlama qamrovli, kontekstual va o'quvchini faollashtiruvchi bo'lishi kerak.

Matn asosida ishlash usuli:

Argo va jargonni kontekstda aniqlash eng samarali usullardan biridir. O'qituvchi o'quvchilarga turli matnlar (dialog, maqola, internet izohi) beradi va quyidagicha yo'naltiradi:

- Ushbu matnda adabiy tilga xos bo'lmagan so'zlar bormi?

² Karimova, D. (2021). O'zbek tilshunosligida ijtimoiy so'zlar: argo va jargonlarning o'rganilishi. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti. – 102–108-betlar.

- Ular qaysi qatlamga mansub: argo yoki jargon?
- Ularning ishlatilishi kontekstga mos keladimi?

Bu usul orqali o'quvchi tilni passiv emas, faol holatda o'rganadi: u nafaqat qoidani yodlaydi, balki uni tahlil qiladi, baholaydi, almashtirish yo'llarini taklif etadi.

Qiyosiy tahlil metodikasi

O'quvchilarga argo va jargon so'zlardan iborat kichik to'plamlar berilib, ularni stilistik, semantik va ijtimoiy nuqtai nazardan solishtirish topshiriladi. Masalan:

So'z	Argo/Jargon	Qaysi sohaniki?	Adabiy muqobili
katta boshli	argo	ommaviy nutq	rahbar, direktor
kontent	jargon	axborot tex	mazmun, material
signal ber	jargon	harbiy	belgi ber

Dialog asosida til tahlili

Yoshlar tilida keng tarqalgan, real hayotiy vaziyatlarga yaqin bo'lgan dialoglar asosida mashq qilish ham samarali. O'qituvchi qisqa dialoglar tayyorlaydi va o'quvchi quyidagilarni bajaradi:

- Argo va jargonlarni aniqlaydi;
- Ularning vazifasini tushuntiradi;
- Zarur bo'lsa, adabiy til bilan almashtiradi.

Bu usul “qizil chiziq” metodikasi bilan uygʻun boʻlib, oʻquvchida ifoda erkinligi va masʼuliyat hissini bir vaqtning oʻzida shakllantiradi.

Ijodiy-topqirlikka yoʻnaltirilgan topshiriqlar

Argo va jargon mavzusida faqat nazariy tahlil emas, balki til bilan ijodiy ishlash orqali bilim chuqurlashadi. Quyidagi mashqlar bunga xizmat qiladi:

- “Yoshlar til lugʻati” loyihasi: oʻquvchilar oʻz atrofida ishlatiladigan argo/jargon soʻzlarni toʻplashadi va ularni izohlab mini-lugʻat tayyorlaydi.
- “Adabiy tilga tarjima”: berilgan argo matnni adabiy tilga oʻgiradilar.
- “Jurnalist intervyusi”: biri jurnalist, biri respondent boʻlib, mavzu boʻyicha argo/jargon ishlatmasdan suhbat quradi.

Bu topshiriqlar orqali oʻquvchi soʻzning oʻrnini, vazifasini, madaniy bahosini tushunadi, bu esa nafaqat til bilimini, balki maʼnaviy ongini ham oʻstiradi.

Oʻquvchilarning baholanishi va monitoringi

Argo va jargon mavzusini oʻrganish jarayonida oʻquvchilarning bilim va koʻnikmalarini baholash tilni chuqur anglash va toʻgʻri qoʻllashni ragʻbatlantiradi. Ushbu baholash nafaqat nazariy bilimni, balki til madaniyati va muloqot madaniyatini shakllantirishga yoʻnaltirilishi lozim.

Baholash mezonlari va usullari:

- Aniqlash koʻnikmasi: Oʻquvchi matndan argo va jargon soʻzlarni toʻgʻri topa olishi, ularning kontekstda vazifasini tushunishi — 3 ball.
- Farqlash qobiliyati: Argo va jargon soʻzlarni bir-biridan farqlay olishi, ularning ijtimoiy-madaniy kontekstini tushuntirishi — 3 ball.
- Tahliliy koʻnikmalar: Argo yoki jargon soʻzlarning maʼnaviy-axloqiy tomonlarini baholay olishi — 2 ball.
- Ijodiy ishlash: Berilgan argo/jargon soʻzlarni adabiy tilga oʻgirish va yoki kreativ dialog yaratishda foydalanishi — 2 ball.
- Nutq madaniyati: Soʻzlarni muloqotda maqbul uslubda qoʻllay olish — 2 ball.

Baholash vositalari:

- Test va savol-javoblar.
- Matn tahlili va topshiriqlar.

- Guruh va individual ishlar.
- Og‘zaki taqdimotlar yoki “Sokin mikrofon” metodi orqali fikr bildirish.
- Ijodiy yozma ishlar.³

Monitoring va qayta aloqa:

Dars oxirida o‘quvchilarning javoblari, yozgan ishlarini o‘qituvchi baholab, kamchilik va kuchli tomonlarini ko‘rsatib o‘tadi. Shuningdek, o‘quvchilardan o‘zlarining mavzu bo‘yicha fikr va mulohazalari so‘raladi, bu esa o‘rganish jarayonini yanada samarali qiladi.

Xulosa qilib aytganda, argo va jargon so‘zlar mavzusini o‘rganish ona tili darslarida til madaniyatini shakllantirish, so‘z boyligini kengaytirish va muloqot madaniyatini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu mavzu o‘quvchilarni tilning turli qatlamlari bilan tanishtirib, ularni ongli va madaniyatli so‘z tanlashga yo‘naltiradi.

Maqolada keltirilgan usullar — matn asosida tahlil, qiyosiy solishtirish, dialog va ijodiy topshiriqlar — o‘quvchilarning nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy va madaniy bilimlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Baholash tizimining aniq mezonlari esa o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini obyektiv baholash imkonini beradi.

Ona tili darslarida argo va jargon mavzusini muntazam ko‘rib borish, zamonaviy kommunikatsiya vositalaridan foydalanish (internet, ijtimoiy tarmoqlar, video materiallar) o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va mavzuning amaliy ahamiyatini kuchaytiradi.

Shuningdek, o‘qituvchilar o‘z metodik ishlarida mazkur kamyob usullarni qo‘llash orqali darslarni yanada interaktiv va samarali tashkil etishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Anvarova, M. O‘zbek tiliga jargon so‘zlarning o‘zlashuvi. ITF ilmiy jurnali.(2023).

<https://universalpublishings.com/index.php/itfttdm/article/download/435/825/423>

2. Karimova, D. O‘zbek tilshunosligida ijtimoiy so‘zlar: argo va jargonlarning o‘rganilishi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti .(2021).

³ To‘xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. — Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi, 2006.

3. Qobulova, Sh.P. O‘zbek tilida argo, jargon va vulgar birliklar. Tadqiqotlar.uz. (2023). <https://tadqiqotlar.uz/new/article/view/1428>
4. Rahimova, Z.Sh. O‘zbek tilida jargon va unga yondosh hodisalar. Journal of Universal Science Research.(2023). <https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/249>
5. Saidova, N.A. O‘zbek badiiy asarlarida argo va jargonlarning qo‘llanish xususiyatlari. O‘zDJTU konferensiya materiallari. (2024). <https://conference.uzswlu.uz/conf/article/view/39>